

63.5 (273)

397821.512.133

ЖС 13

ИСО ЖАББОРОВ

66.14

Ўзбек халқи этнографияси

2021898

Тарих — ҒАҒҲАМ
кутубхонаси

ТОШКЕНТ «УЎҚИТУВЧИ» 1994

Этнография кўп қиррали ижтимоий фан бўлиб, унинг тадқиқот объекти халқ ва элатдир. Бу фан уларнинг этник хусусиятларини ўрганади.

Ушбу китобда ўзбек халқининг келиб чиқиши ва этник тарихи, жойланиши, маданий-маиший алоқалари, анъанавий машғулотлари, ижтимоий ва оилавий турмуши каби муаммолар ёритилган. Шунингдек, ҳозирги даврдаги мураккаб этник жараёнлар, халқ ва элатларнинг маиший ва маданий ҳаётида пайдо бўлаётган айрим ўзгаришлар, умумий ва хусусий белгиларнинг анъанавий турмуш унсурлари билан боғлиқлиги каби масалалар ўз ифодасини топган.

Китобдан олий ўқув юртлари талабалари, мактаб ўқитувчилари ва ўқувчилари ҳамда этнография билан қизиқувчилар фойдаланишлари мумкин.

Масъул муҳаррир: **К. Ш. Шониёзов**, Ўзбекистон Фанлар Академиясининг мухбир аъзоси, тарих фанлари доктори, профессор

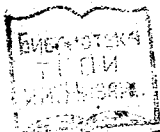
Тақризчилар: **А. М. Муҳаммаджонов**, Ўзбекистон Фанлар Академиясининг мухбир аъзоси, тарих фанлари доктори, профессор, **Т. Қ. Хўжайов**, тарих фанлари доктори, профессор

Ўзбекистон халқ таълими вазирлигининг дарсликларни қайта кўриш махсус комиссияси маъқуллаган.

63. 5
Ж 13

Жабборов-Исо.

Ўзбек халқи этнографияси [Масъул муҳаррир: **К. Ш. Шониёзов**] — Т.: Ўқитувчи, 1994. — 320 б.

63.5

№ 390—94
Алишер Навоий номли
Ўзбекистон Республикасининг
Давлат кутубхонаси
Тираж 4000
Қарт. тиражи 8000

Ж 0505000000—125
353 (04)—94 34—94.

© «Ўқитувчи» нашриёти, 1994.

**Тарих — чет тили
кутубхонаси**

ЭТНОГРАФИЯ ФАНИ: МОҲИЯТИ ВА МУАММОЛАРИ

(муқаддима ўрнида)

✓ Жаҳонда жуда кўп катта-кичик, турли-туман халқ ва элатлар яшайди. Инсоният этиик жиҳатдан шунча бой ва хилма-хилдирки, ҳозиргача Ер куррасида қанча халқ ва элатлар яшаётганлиги фанда аниқ эмас. Шундай бўлса-да, олимларнинг тахминий ҳисобларига қараганда, жаҳонда икки мингдан ортиқ элатлар мавжуд бўлиб, улар бир неча мингдан то миллиардгача етадиган миллий бирликлардан иборат. Улар қанча ва қандай ижтимоий даражада бўлмасин, ўз тараққиётида умумий қонуният ва қадриятлар асосида ривожланадилар. Одатда бундай омиллар дейилганда фанда умумий тил ва ҳудуд, ягона ҳўжалик ҳаёти, маиший турмуш ва маданият, миллий ҳис-туйғулар ва характер кабилар кўрсатилади. Айрим кишилар ҳатто диний эътиқоди асосида халқ ва элатларни ажратадилар.

✓ Албатта, ҳар бир халқ ёки элат ўзининг муайян диний тасаввурларини махсус фалсафа ва назарияларга таяниб ягона ва доно, фақат ўзига хос ҳаққоний ва биринчи деб кўрсатишга интилади. Тарихдан маълумки, баъзи шахслар сохта ғайриилмий таълимотлар орқали ўз халқи ва динини энг олий ва юксак даражада таърифлаб, миллий иизо ва фожиали воқеаларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлиб келган. Афсуски, бундай воқеалар бизнинг юксак маданиятли замонамизда ҳам рўй бермоқда.

Бундай тасаввурларнинг пуч ва асоссиз эканлигини тажрибада исботлаб беришга интилган айрим шахслар ҳам бўлган. Тарихий маълумотларга қараганда буюк аждодларимиздан катта давлат арбоби ва улуғ шоир Бобурнинг набираси, XVI асрда яшаган, ажойиб ҳукмдорлардан бири деб танилган Акбаршоҳ ғайриинсоний бўлса-да, ғалати бир тажриба ўтказган. Жавоҳарлал

Неру «Жаҳон тарихига бир назар» номли катта асарида шундай бир ривоятни келтиради: «Ҳинд халқининг фаровонлиги учун жуда кўп куч-ғайрат сарфлаган, унинг таърифича, «ҳинд миллатчилигининг отаси» деб танилган улуғ подшо Акбаршоҳ ҳар хил дин ва ирқдаги кишилар билан диний ва бошқа турли мавзуларда жиддий баҳс, суҳбатлар ўтказиб келган. Бу баҳслар, одатда,— деб ёзади Неру,— Акбарни мусулмончиликдан қайтариб ўз динига киритишга интилган ғайридин вакиллари ҳисобланган энг зўр улаомларнинг мағлубияти билан тугаган ва улар ўз мақсадига эриша олмаганлар.

Ислом динига садоқатли Акбаршоҳ ҳиндуизм дини вакилига уйланиб сиёсий фаолиятида нафақат миллатлараро дўстлик ва биродарлик тарафдори бўлибгина қолмай, балки виждон эркинлиги ғоясини ҳар томонлама ёқлаб келган. Мазкур сиёсатнинг тўғри эканлигини тажрибада исботлаш мақсадида бу мустабид ҳар хил халқ ва динга мансуб кишиларнинг энди туғилган 12 та фарзандини тортиб олиб, уларга қараб турувчи гунг энагалар билан бирга баланд деворли қасрга қамаб қўйишни буюради. Шу тариқа маҳбуслар ташқи дунёдан мутлақо ажратилган ҳолда 12 йил давомида қаср ичида яшайдилар. Болалар 12 ёшга тўлгач, шоҳ ҳузурига турли ирқдаги ва диндаги машҳур олим ва улаомлар тўпланишади. Бу ерда ҳозир бўлганларнинг деярли ҳаммаси диний ҳақиқат ва миллий характер туғма, инсон айниқса муайян динга мансуб она тилида гапирадиган бўлиб туғилади, деган фикрни ўртага ташлаганлар. Акбаршоҳ бу фикрга қарши чиқиб, инсон камолотида дин ёки ирқ эмас, даставвал таълим-тарбия ва муайян муҳит ҳал қилувчи омил эканлигини айтади ва гунглар тарбиясида бўлган маҳбус болаларни келтиришни буюради. 12 йил мобайнида жамиятдан мутлақо ажратиб қўйилган турли ирқ ва диндаги одамларнинг фарзандлари на бир тилни, на бир динни билгаилар. Улар қандайдир ноаниқ товушлар чиқариб, ўз фикрини имо-ишоралар билан тушунтиришга ҳаракат қилганлар.

Мазкур шафқатсиз тажриба элат ва халқлар ўртасидаги тафовут тил ва дин каби омиллар билан боғлиқ эмаслигини кўрсатиб берса-да, аммо ўзаро узвий алоқадор тарихий бирлик хусусиятлари ҳам муҳим этник

¹ Қаранг: Джавахарлал Неру. Взгляд на всемирную историю. М., 1977, 2-жилд, 62—67-бетлар.

белгиларга қараб фарқланади. Бундай ўзига хос миллий (этниқ) хусусиятларни тадқиқ қилувчи фан соҳаси «этнография» деб номланади. Бу сўз асли юнонча сўз бўлиб, унинг маъноси «демос», яъни «халқ» ва «графия» — ёзиш, таърифлаш деб таржима қилинади. Демак, бу фанни «халқни таърифлаш» ёки «халқшунослик» деб изоҳлаш мумкин.

Баъзи мамлакатларда шу маънода «этнология» атмаси билан бир қаторда «маданий антропология» ва «халқшунослик» номлари ҳам учрайди. Айрим чет эл олимлари этнографияни таърифловчи фан, этнологияни эса назарий фан, деб изоҳлашга уринадилар. Жаҳон фанида салмоқли ўрин олган рус этнографияси ҳам яқинда этнология номига алмаштирилди. Шунинг учун ҳозиргача этнография фанининг яқдиллик билан қабул қилинган таърифи йўқ. Шундай бўлса-да, шубҳасиз, халқларнинг ўзига хос хусусиятлари, ўзаро тафовути ёки умумийлиги ва ўхшашлигини жиддий тадқиқ қилишда этнография фанининг аҳамияти ниҳоятда каттадир.

Ҳар бир халқ ёки элат даставвал тарихий-маданий бирлиги билан ажралиб, ўзига хос хусусиятларини сақлаб келган. Маълумки, айрим этнослар у ёки бу эҳтиёжларини қондиришдаги фаолияти ва услуги билан кўзга ташланади. Масалан, узоқ тарихий давр давомида ерга тўшаб ёки курсида ўтириши, таомни қўлда ёки қошиқ (вилка) билан истеъмол қилиши, ҳар хил ичимликлар ва озиқ-овқат турлари билан, кийим-кечаги ва уй-рўзгор буюмлари, ўзаро мулоқотдаги хусусиятлари (саломлашиш усуллари ва меҳмон кутиш), бола тарбияси, урф-одат ва маросимлари каби жуда кўп миллий-маданий хусусиятлари билан нафақат айрим этнослар, ҳатто баъзи этник гуруҳлар ҳам ажралиб турадилар.

Ҳар бир этнос ўз навбатида айрим қабила ва уруғлар, қавм-қариндош ва жамоа, ижтимоий гуруҳлар ва табақалардан ташкил топган. Олимлар мазкур тарихий бирликларни яратишда ва уларни ўзаро қўшиб, жиқлаштиришда асосий омиллардан энг муҳими миллий тил деб ҳисоблайдилар. Чунки муайян этник бирликларнинг бир-бирлари билан эркин муносабатда бўлиши, муомала қилиши, ҳис-туйғуларини изҳор этиши ва тушуниши, иқтисодий ва маданий алоқалар ўрнатишда тил бош омил ҳисобланади. Чунки тил туфайли нафақат тарихий бирлик, балки умумий ижтимоий-иқтисодий,